

TÜRK DÜNYASININ “DƏDƏ QORQUDU” ƏLİBƏY HÜSEYNZADƏ

Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri, türk dünyasında milli özünüdərkini və milli istiqlal düşüncəsinin mücahidi və ilk carçısı, milli bayrağımızdakı rənglər simvolikasının müəllifi, XX əsr Azərbaycanda ədəbi məktəbinin banisi, ensiklopedik şəxsiyyət, böyük maarifçi-pedaqoq Əli bəy Hüseynzadənin (1864-1940) türklük, islamlıq, millət və Vətən qarşısındakı xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək, müasirləri onu “Qafqaz müsəlmanlarının atası”, “Türklərin ən mükəmməl öndəri”, “külli-müsəlman aləminin iftixarı”, “türk xalqlarına kimliyini bildirən dahi”, “bütün türk dünyasında peyğəmbər kimi üfüqlər açan”, “ilk turançı”, “bütün türk dünyasının mücahidi”, “milliyyətçi və mütəfəkkir” və s. bu kimi yüksək adlara, təqdir edirdilər. Sözsüz, bütün bunlar səbəbsiz deyildi. Çünki bu dahi fikir və söz adamı şərəfli ömrünün yarım əsrdən çoxunu yorulmadan, usanmadan bütövlükdə türklüyün inkişafına, o cümlədən Azərbaycan xalqının milli oyanış və özünüdərkinə, maarif və mədəniyyətinin yüksəlişinə, milli istiqlal mücadiləsinə, milli dövlətçiliyin formalaşdırılmasına həsr etmişdi.

XIX əsrin sonu Azərbaycan xalqının milli oyanışında, əsası Mirzə Fətəli Axundzadə və Həsən bəy Zərdabi tərəfindən qoyulan milli maarifçilik hərəkatının, islamçılıq və qərbçilik ideyalarının davam və inkişaf etdirilməsində müstəsna rol oynamış, millətimizin islam ümmətçiliyindən islam milliyyətçiliyinə və oradan türk milliyyətçiliyinə keçidinin əsas ideya və əməl rəhbərlərindən biri olan Əli bəy Hüseynzadə özünün irəli sürüb əsaslandırıdığı “türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” milli dirçəliş və milli istiqlal düsturu ilə türkcülüynün siyasi məramnaməsini və elmi-nəzəri əsaslarını, verməklə milli tariximizə öz əbədi imzasını atmış oldu. Az sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin milli dövlətçilik ideologiyasına çevrilən bu “üçlü məram” milli bayrağımızdakı rənglər palitrası vasitəsilə əbədiləşdi və sonsuzluğa qədər Azərbaycan xalqının qan yaddaşına daxil oldu. Bu mənada bu gün də başlarımız üzərində əzəmətlə dalğalanan milli bayrağımızdakı üç rəngin bildirdiyi

simvolik mənə Əli bəy Hüseynzadənin müəllifi olduğu “türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” düsturunun rənglərlə ifadəsindən ibarətdir. Əli bəy Hüseynzadə belə hesab edirdi ki, azərbaycanlıların millət məfkurəsi türkləşmək, dini məfkurəsi islamlaşmaqdırsa, iqtisadi, mədəni, sosial-siyasi məfkurəsi avropalaşmaq (müasirləşmək) olmalıdır. Ə.Hüseynzadə yazırdı: “Bizə fəda lazımdır! fəda. Türk qanlı, müsəlman etiqadlı, firəng fikirli, Avropa qiyafəli fəda!” Bu fikir formalaşaraq Əli bəy tərəfindən “Türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” şəklində düstur edilərək təbliğ olundu. Ümumiyyətlə, türkçülüynün dünyadakı yerini, nüfuzunu obyektiv şəkildə müəyyənləşdirən görkəmli Azərbaycanlı Ə.Hüseynzadə haqlı olaraq yazırdı: “Qalib olmaq o camaatındır ki, həyata açıq göz ilə nəzər edər, zamanənin ruhunu, icbatını anlar, dərk edər” [2].

Türkçülüynün böyük ideoloqu kimi tanınan, “Vətən nə Türkiyədir türklərə, nə Türkünstan, Vətən böyük və müəbbəd bir ölkədir, Turan!” deyən, Ziya Göyalp kimi bir dəyərin meydana çıxmasına öz təsirini göstərdi. Əli bəyi özünün ustadı sayaraq sonralar həmin üçlü məramnaməni sosioloji baxımdan “millətini tanı, ümmətini tanı, mədəniyyətini tanı!” anlamını verən Ziya Göyalp “türk millətindənəm, islam ümmətindənəm, Batı mədəniyyətindənəm” şəklində təqdim etmişdir [6].

Əli bəy Hüseynzadə milli mədəniyyət və ictimai-siyasi fikir tariximizdə təkcə dahi mütəfəkkir şəxsiyyət kimi deyil, eyni zamanda böyük maarifçi - pedaqoq - ziyalı, məşhur həkim-tibb professoru, rəssam, musiqişünas kimi də tanınmaqdadır. Bu mənada Əli bəyin müasiri olmuş, görkəmli tarixçi Yusif Akçura haqlı olaraq yazırdı ki, əfsanəvi Əli bəy dünyanın bütün dillərini, elm və fənlərin hər növünü, ədəbiyyat və incəsənətin hər şöbəsini tamamilən əhatə etmiş və tətbiqə müvəffəq olmuş fəvqəlbəşər bir şəxsiyyət idi.

Azərbaycanın milli təhsil və pedaqoji fikir tarixinə də dəyərli töhfələr vermiş bu böyük mütəfəkkirin maarifçilik görüşlərində millətin tərəqqi və oyanışında, mədəni yüksəlişində maarifin, təhsilin, elm və mədəniyyətin müstəsna roluna, milli istiqlalə aparan yolun məhz xalqın maariflənməsindən keçməsinə və bu yolda ana dilində tədrisin təməl prinsip olmasına, ümumbəşəri dəyərlərdən milli təkamül və inkişafda istifadənin əsas şərtlərinə dair müdrik fikirlərindən bir neçəsini xatırlatmaq yerinə düşərdi.

“Türk xalqları birinci dövrdə qılıncla, ikinci dövrdə dinlə parlamışdırsa, indi isə, yəni üçüncü dövrdə (XX əsrdə) elm və biliklə parlamalıdırlar...”, “Bizə qılınclı deyil, əhli-maarif lazımdır...” [3]. “Maarif, ittihad, hürriyyət, nə qədər gözəl nemətlər! Bunları unutmayalım! Çünki əsl nicat bu üç qüvvətdə-

dir”, “Bizim özümüzə məxsus daha layiq, daha şanlı bir vəzifeyi-mücahidəmiz vardır ki, o vəzifə də zülməti-qəflətdə bulunan külliyyəti-avam arasında nuri-maarifi əkməkdir”.

Əli bəyin yüz il bundan öncə böyük uzaqgörənliklə söylədiyi bu müdrik kəlamlardakı ideyalar nəinki köhnəlməyib, əksinə bu günümüzdə də aktual səslənir. Böyük maarifçi XX əsrin böyük kəşflər, yeni texnologiyalar əsri olacağını irəlicədən görür və türk xalqlarını, o cümlədən, Azərbaycan xalqını şanlı keçmişi ilə öyünməyi bir tərəfə atıb, elm, maarif və mədəniyyət əsrində dünya xalqları içərisində özünəlayiq yer tutmağa səsləyirdi.

XIX əsrin ikinci yarısında rus çarizmi digər milli-mənəvi dəyərlər kimi xalqımızın adına da “təcavüz” etmiş, onun əsil “türk” adını qadağan etməyə, uydurma “tatar”, “müsəlman” adları ilə soykökünü unutdurmağa qismən nail olmuşdu. İş o həddə çatmışdı ki, xalqımızın nümayəndələrindən milliyyətini soruşduqda “müsəlmanam”, - deyə cavab verir, öz soykökünü deməkdən belə çəkinirdi. Bu acı həqiqəti görən görkəmli ədib Ömər Faiq Nemanzadə “Mən kiməm?” adlı yazısında ürək ağrısı ilə yazırdı: “Hə ey türk! İstər darıx, istər karıx, yaxandan əl çəkəcək deyiləm. Sən hər şeyi öyrənmək istədiyin halda bircə zadı-yəni özünü bilmək istəmirsən, niyə öz soy və nəslindən xəbərin yox? Niyə sənə “kimsən?” dedikləri vaxt həqiqi cavabında aciz qalırsan? Niyə sadəcə deyə bilmirsən ki, mən türkəm. Niyə deyə bilmirsən ki, şüalıkdən, sünnilikdən, əvvəl sən türk idin. İndi də türksən və bundan sonra da türk qalacaqsan”.

Bəli, belə bir tarixi şəraitdə, yəni “türk” kəlməsinin hətta dilə belə gətirilmədiyi, “Mən türkəm” söyləməyə imkan verilmədiyi bir tarixi məqamda Əli bəy Hüseynzadə “Həyat” qəzetinin səhifələrində çap etdirdiyi “Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir?” adlı əsəri ilə türk xalqlarına, o cümlədən Azərbaycan türklərinə üz tutaraq “Biz tatar deyilik, biz türkün”, - deyə xalqa öz adıyla “türk” dedi və bunu başqalarına da dedirdi, türklərin kimliyini onlara anlatdı. “Biz ki, türk oğlu türkün, biz ki, millətlərin ən qədimi və ulusuyuq”, - deyə türklüyü təqdir etməkdə davam etdi. Bu mənada Azərbaycanda türkçülük hərəkatının həqiqi tarixi Əli bəyin redaktoru olduğu “Həyat” və “Füyuzət” qəzeti ilə başlayır. Təsədüfi deyil ki, görkəmli Amerika tarixçisi Tadeuş Svyatoçovski doğru olaraq, “XX əsrin əvvəllərində türk xalqlarına kimliyini bildirən bir nəfər var idi. O da Əli bəy Hüseynzadə idi”, - deyirdi [4].

Doktor Turan Yazqan Əli bəyi bütün türk dünyasının “Dədə Qorqudu” adlandırmışdır. O, bir türk alimi olaraq bu dahi şəxsiyyətin türklük uğrun-

da apardığı mübarizəsini yüksək qiymətləndirərək yazmışdır: “Hüseynzadə Əli bəy Turan, doğulduğu, yaşadığı, çalışdığı yerlərə baxmayaraq bütün türk dünyasının bir mücahididir”.

Əli bəy Hüseynzadə həmişə türk xalqlarının gələcək taleyini onların ədəbi dilindən xeyli dərəcədə asılı olduğunu göstərirdi. Onun irəli sürdüyü dil birliyi probleminin aktuallığını ziyalıların şüuruna yeridir, türk soylu xalqların dilinə təcavüzün acı nəticələrini əvvəldən görürdü. “Türkün türkü anlamaması onun faciəsidir” deyən Əli bəy Hüseynzadə türk dilinin asanlaşmasında, türklərin bir-birini anlamasına ciddi əhəmiyyət verirdi.

Dil birliyi Türk xalqlarının tərəqqisi yolunda ən mühüm bir yol idi. Əli bəy türklərin bütün sahələrdə birləşməsini onların gələcəyi üçün önəmli bir yol hesab edirdi. Xüsusən dildə birlik və bütövlük məsələsini Ə.Hüseynzadə mənəvi bütövlüyün bütün digər sahələrdə gerçəkliyi üçün zəmin hesab edirdi. Millətin dil problemləri onun türklük ideyalarının əsas səbəblərindən biri idi. Türk millətinə məxsus olan ayrı-ayrı türk xalqlarının dilləri arasındakı fərqlərin aradan qaldırılması və nəticədə vahid ümumtürk dilinin yaradılması Əli bəy Hüseynzadənin arzusu idi.

Əli bəy Hüseynzadə ədəbi dil və əlifba məsələlərinə dair qiymətli məqalələrlə mətbuatda çıxış etmiş, bu problemlərə dair onun mülahizələri uzun müddət mətbuatın gündəmindən düşməmiş, geniş müzakirə və diskussiyalara yol açmışdı. Ən maraqlısı bu idi ki, Əli bəy türk xalqları üçün ümumi ədəbi dil yaradılmasının tərəfdarı idi. Bu ideya o zaman qəbul edilməsə də, bu gün yenə də aktuallığını itirməyib. Bu böyük maarifçinin ədəbi dil konsepsiyasında əlifba məsələsi də xüsusi yer tuturdu. O, ərəb əlifbasının dəyişdirilməsinin qəti əleyhdarı idi, hətta M.F.Axundovu bu məsələyə görə kəskin tənqid edirdi. Ərəb əlifbasının dəyişdirilməsi ideyasının türk xalqlarının mədəni inkişafına zərbə olacağı qənaətində idi. XX əsrdə Azərbaycanda aparılan əlifba “islahatları” bu böyük maarifçinin nə qədər haqlı olduğunu təsdiqlədi...

Həqiqətən də tarixi təcrübə göstərir ki, xalqın bir millət olaraq meydana çıxması bir sıra tarixi, iqtisadi, sosial-mədəni şərtlərə bağlıdır ki, bunlar içərisində etnik birliyə və kökə bağlılıq da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Deməli, millət fərdləri arasında tarix birliyi, dil birliyi, ideal birliyi, kültür və mənfəət birliyi kimi ünsürlərin mövcud olması əsas şərtidir. Milləti təşkil edən insanlar arasında bir-birlərinə bağlılıq və tarixi keçmişə aid qürurverici xatirələr ümumi anlayış və ortaq bir düşüncə yaratmaqdadır [7, s.51].

Milli varlığın təməlini milli şüurda və milli birlikdə görən Atatürk də eyni mövqedən çıxış edərək deyirdi ki, “milli mənliyi olmayan millətlər başqa millətlərin ovudur” [1, s. 122-125].

Deməli, millətçilik ideologiyasının yaranması bütün hallarda millətin təşəkkülü prosesindən öndə gəlir və onu şərtləndirir. Azərbaycan mühitində isə bu ideologiya Ə.Hüseynzadə və Ə.Ağaoğlu kimi türkçü ziyalılarla başladılmış və M.Ə.Rəsulzadə başda olmaqla bir qrup siyasilər tərəfindən praktik həllini tapmışdır. Bu ziyalıların mövzuya dair ortaq qənaətləri əsasən budur ki, millətin birlik və həmrəyliyi üçün onu təşkil edən fərdlərin və zümrələrin fikirlərdə, duyğularda və qənaətlərdə müvazinət və sabitlik halında olmaları, təxminən eyni şəkildə düşünmələri, eyni hadisədən eyni şəkildə təsirlənmələri, eyni qənaət və etiqadları bəsləmələri lazımdır. Millətin ortaq məfkurə ətrafında birləşməsi, ortaq iradəsi və ortaq həmlələr göstərməsi bundan doğacaqdır. Millətçilik hərəkətinə ümumi qiymət verən M.B.Məmmədzadəyə görə, fərdin yalnız milli dövlət içində xoşbəxt ola bilməsi əsasdır. Millət isə yaşayan və arzu bəsləyən ictimai bir vücuddur. Fərd milli cəmiyyət içərisində nə qədər bir həqiqət və canlı bir amil isə, millət də bəşəriyyət ailəsində elədir. Milli cəmiyyət həyatında fərd nə qədər haqq sahibi isə, bəşəriyyət ailəsində millət də elə bir haqqa sahibdir. Mədəni cəmiyyət həyatı, haqq və azadlıq sahibi fərdlərin birlikdə yaşaması ilə meydana gəlir. Ümumi bəşəriyyət həyatı da haqq və azadlıq sahibi millətlərin iş ortaqlığı deməkdir [4, s. 238-240].

Əli bəy Hüseynzadə mədəniyyətin Şərqdən qərbə doğru hərəkətindən danışarkən “sarı təhlükə” ifadəsini işlədir. “Şimdi yenə kəməkən mədəniyyət Şərqdən Qərbə doğru hərəkətinə davam edərək, Amerikadan Yaponiya keçdi. Yaponiyadan yenidən Çinə və bütün Asiyaya keçmək üzrədir. Avropanyı “sarı təhlükə” naminə Asiya mədəniyyəti təhdid edib, Avropanın üzərinə Şərqdən təhlükəli bir dalğa gəlir. Rusiya – Yapon toqquşması bu dalğaya qarşı ilk müdafiə olundusa da, lakin əncamı böyük bir müvəffəqiyyətsizlikdən ibarət qaldı ki, bunun nəticəsində Avropanın sərmayədarlıq mədəniyyəti tərəfindən sarsıldı”. “Sarı təhlükə” məsələsi çox qədimdir, bu bir zamanlar hun, türk, monqol və uyğurların bütün Asiyayı, Avropanyı, böyük bir hissəsini diz çökdürməsi nəticəsində yarıb tarixə düşmüş bir ifadədir. Belə ki, Şərqi-Çin, Yaponiya, Hind - xalqları Avropaya Buda heykəlləri ilə hərəkət edirdilər ki, bu axına “Sarı təhlükə” deyirdilər. Avropa üçün yeni “sarı təhlükə” Yaponiya ilə Osmanlı dövlətinin birləşməsi (Rusiya təhlükəsinə qarşı). Yaponiyada İslam dini təbliğatının genişlənməsi idi. 1907-ci ildə Ə.Hüseynzadə

“sarı təhlükə” ifadəsini yenidən “Füyuzat” səhifələrinə gətirir və bunu İslam mədəniyyətinin, türkçülük əxlaqının yüksəlməsi ilə başlayır. Bu Avropa üçün tamamilə yeni bir təhlükə idi. Müəllif bu ifadə ilə həm Şərq mədəniyyətinin kütləvi şəkil olmasını göstərir həm də böyük tarixi siyasi hadisələri vurğulayır, türklərin qüdrətli keçmişini, kultürlü və əzəmətli soy kökünü xatırladır.

M.F.Axundov və H.Zərdabi tərəfindən təməlləri qoyulan türk milliyyətçiliyinin əsl ağırlıq səhifəsi XX əsrin əvvəllərində Ə.Hüseynzadənin banisi olduğu siyasi türkçülük görüşləri ilə açılır. XX əsrin əvvəllərində çarizmə qarşı etirazlarla başlanan hərəkət Ə.Hüseynzadənin rəhbərliyi altında siyasi, milli, ideoloji hərəkətə çevrilir. Milli və siyasi əsarətə qarşı mübarizədə, türk xalqlarını sosial-demokrat inqilabçıların silahlı döyüş meydanlarından çəkəndirən Ə.Hüseynzadə onları təkamül yolu ilə tərəqqiyə çağıraraq yazırdı: “Biz bir təbii sövq ilə bütün millətlərin getdikləri yol ilə gedəcəyik. Millətlərin bir qismi yolun ortasında getdikləri və ya nəhayətinə yetişdikləri halda, digərləri isə o yolu başlarlar... Bu bir qanuni-təbiidir ki, adına evolyusiya, təkamül qanunu deyərlər. Biz də bu yol ilə gedirik... bu yolda biz hüriyyət, ədalət, müsəvat deyə-deyə qanuni-əsasiyə doğru dərəcə-dərəcə yüksələrək tərəqqi edəcəyik” [3, s. 6].

Milli Azərbaycan tarixinin “Türkləşmək, islamlaşmaq və müasir-ləşmək” şüarı altında başladığını və Rusiya əsarətindən qurtulmağı hədəfə alan milli bir hərəkət halında inkişaf etdiyini, milliyyət, din və mədəniyyət kimi üç təməl prinsipin sintezini təşkil edən bu tarixi prinsiplərin mənasını və böyük milli hərəkətin mahiyyətini açan M.B.Məmmədzadəyə görə, türkləşmək – ən yüksək səadət milliy-yətdə olduğu üçün, milliyyət əsaslarına bağlı qalmaq, millət halında yaşamaq, yabançılaşmaqdan qurtulub milliyyətə dönmək, mənsub olduğu millət türk olduğu üçün türkləşmək, türk olaraq yaşamaq və türk olaraq qalmaq deməkdir. İslamlaşmaq – ən yüksək mənəvi hüsur və əxlaqi nizamın dində və Allaha imanda olduğundan din etibarilə müsəlman olanların müsəlmanlıqdan uzaqlaşmaması, uzaqlaşmışsa müsəlmanlığa dönməsi, islam dininin əsaslarına bağlı və sadıq qalması, müsəlman olaraq yaşaması deməkdir. Müsəlmanlığın panislamizm şəklində siyasi bir vasitə olaraq istifadə edildiyi dövrdə söylənilən bu kəlmə dini siyasətdən ayırmaq və əslinə qaytarmaq mənasına gəlməkdə idi. Müasirləşmək – azad və mədəni millətlər karvanından geri qalmamaq, onlarla ayaqlaşmaq üçün müasir mədəniyyəti qəbul etmək, əsriləşmək, azad və mədəni bir millət olmaq mənasına gəlməkdədir [5, s. 5-6].

Lakin sovet rejiminin bütün basqı və qadağalarına baxmayaraq, Əli bəy Hüseynzadənin böyük adı və əməllərini xalqın yaddaşından silmək, tarixin

səhifələrindən çıxarmaq mümkün olmadı. XX əsrin sonunda Azərbaycanın ikinci dəfə dövlət müstəqilliyinə qovuşması Əli bəy Hüseynzadə fenomenini yenidən millətimizə, mədəniyyətimizə, bütövlükdə ictimai-siyasi fikir tariximizə qaytardı.

Əlibəy Hüseynzadə XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində türk-islam dünyasının yetirdiyi nadir şəxsiyyət, dahi mütəfəkkir, bənzərsiz fikir adamı, böyük maarifçi və ictimai xadim olmuşdur. O, əsərlərində, əməllərində, parlaq ideyalarında bu gün də yaşayır. Ən başlıcası odur ki, necə ki, müstəqil Azərbaycanın üçrəngli bayrağı başımız üzərində dalğalanır həmin bayrağın rənglər simvolikasının müəllifi Əli bəy Hüseynzadə də var olacaqdır.

Deyilməlidir ki, türkçülük ideyalarının yayılmasında obyektiv səbəblər öndə gəlirdi və bu, ilk növbədə Rusiya imperiyasının məhkum türk xalqlarının milli tərəqqi və mədəni inkişaf yoluna çıxmaq istəyinin təzahürü idi. Ona görə də Ə.Hüseynzadənin konsepsiyası türk şüurunun xalq kütlələrinə nüfuz etməsinə şərait yaradır və obyektiv olaraq milli özünəməxsusluq axtarırlarının fəallaşmasına, paralel olaraq isə dini amilin rolunun azalmasına səbəb olurdu. Mahiyyət etibarı ilə, türkçülük ideyaları türk xalqlarının milli mənlilik şüurunun dünyəviləşməsi, dini buxovlardan azad olması prosesinə təkan vermişdir.

Türklər ya ölür, ya hicrət edərlər, fəqət qul olmazlar.

Açar sözlər: Əlibəy Hüseynzadə, Türk xalqları, Qafqaz, milli, mədəniyyət tarixi, türkçülük, müasirləşmək.

ƏDƏBİYYAT

1. Qocatürk U. Atatürk. Bakı: Elm, 1991.
2. Hüseynzadə Ə. Türklər kimdir və kimlərdən ibarətdir, Bakı: Mütərcim, 1997.
3. Hüseynzadə Ə.B. Seçilmiş əsərləri (Transliterasiya, tərtib, müqəddimə, şərh və izahların müəllifi Ofeliya Bayramlı). Bakı: Çarşıoğlu, 2007.
4. Məmmədzadə M.B. Milli Azərbaycan hərəkəti. Bakı: Nicat, 1992.
5. Mehmetzade M.B. Milli Tarihimizin Son Elli Yılı // "Azerbaycan", Ankara, Nisan 1956, Sayı: 1 (49), s. 4-7.
6. Gökalp Z. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasirleşmek. İstanbul: Toker Yayınları, 1997.
7. Suleymanlı M.A. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kulturoroloji fikir. Fəlsəfə ü.e.d. elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissert. işi. B., 2014.

Vugar Kerimli (Azerbaydjan)

«Деде Коркут» тюркского мира Алибек Гусейнзаде

В данной статье рассматривается влияние идеологии тюркизма на общественную мысль Кавказа в начале XX века. В этот период среди тюркских народов происходит рост самосознания, наблюдается стремление возвратиться к своим корням.

Как говорил Алибек Гусейнзаде: «Мы принадлежим к тюркской нации, к мусульманскому религиозному сообществу и европейской цивилизации».

Ключевые слова: Алибек Гусейнзаде, Кавказ, история культуры, тюркизм, модернизация.

Vugar Karimli (Azerbaijan)

Alibay Huseynzade – “Dede Gorgud” of the Turkic world

In this article there is considered by the author the influence of the ideology of turkism upon the social conception of the Caucasus at the beginning of the XX century. In this period among Turkic peoples there took place the rise of self-consciousness, observed the striving to return to their roots.

As Alibay Huseynzade told “We belong to Turkic nation, Moslem religious community and European civilization”.

Key words: Alibay Huseynzade, Turkic peoples of the Caucasus, national, the history of culture, Turkism, modernization.